

Најзад, исти проблем се поставља сада, само са повећаном озбиљношћу, што се тиче атомских ризика при употреби атома у мирољубиве сврхе. Скорашња открића у овој области — а будућност садржи још веће опасности — направила су човека правим „ђавољим шегртом“, који веше не господари снагама које је разуздао. И нико не може да претскаже какве ће нам све штете моћи да проузрокује сутра нуклеарна енергија, како самим атомским предузећима, тако и запосленом особљу и нарочито трећим лицима; а што се тиче повреде лица, опасност је утолико већа што су оне такве да се могу манифестовати тек после краћег или дужег времена. Овај проблем задаје бригу истовремено државама, атомским предузећима и осигурачима. Пошто штете могу бити огромне не изгледа могуће да се прихвати аутоматски систем потпуне одговорности; у сваком случају осигурачи, ако у општем интересу пристају да покрију ове атомске ризике, они на то пристају само у одређеним границама (бар због конституисања њихових резерви и застарелости која би се примењивала); при чему ће се они морати организовати на међународном плану. Неке државе су већ предузеле у овој области неке гаранције. Али главни проблем који има да се реши у вези са осигурањем је проблем међународног регулисања атомске одговорности. Сада се студира један пројект у том смислу и у њему се претпоставља да ће одговорност бити ограничена, што је једино решење које омогућава осигурање такве одговорности. Овде су, још једанпут, одговорност и осигурање уско повезани, при чему ова друга установа утиче на прву у смислу ограничавања.

Андре Бесон (André Besson)

ОСИГУРАЊЕ И ОДГОВОРНОСТ У ЈУГОСЛОВЕНСКОМ ПРАВУ *

Осигурање од одговорности је код нас релативно скорашњег порекла и још није достигло онај степен развика који је достигло у другим земљама. Према последњим обавештењима било је 1957 свега 49.057 уговора о осигурању од одговорности, од чега је било 45.113 осигурања од одговорности аутомобилиста. Притом ваља приметити да велика већина ових осигурања нису добровољна осигурања, него осигурања која су индустријска, трговинска или транспортна предузећа и друге социјалистичке организације („осигураници из социјалистичког сектора“, — како их правила називају) законом обвезани да закључе да би покрили своју одговорност и тако заштитили друштвену имовину која им је поверена на управљање и искоришћавање. Има мало осигурања које су закључили појединци, и то су махом осигурања од одговорности аутомобилиста.

Ми ћемо видети која су главна правила режима осигурања појединаца од одговорности, који уосталом претставља општим режим. Али је потребно нагласити још сада да су осигурања социјалистич-

* Ово је реферат који је био прочитан на Трећим француско-југословенским правничким данима у Паризу 30 маја 1958. В. белешку у „Аналима“, 1958, бр. 2, с. 252.

ких организација не само најмногобројнија, да она претстављају највећи волумен послова у овој области, него још и то да су она најинтересантнија по новинама које су донеле у ову материју. Ова осигурања подлежу специјалном режиму из разлога који се тичу својстава ових осигураника, њихових друштвених функција и њиховог прворазредног значаја за националну економију. Правила тог режима отступају у знатној мери на неким важним тачкама од општер режима осигурања од одговорности; тако на пример, она предвиђају настанак односа осигурања пре закључења уговора о осигурању, она дозвољавају осигурање и у случају намерно проузроковане штете, она своде случајеве губљења права од стране осигураника на минимум.

Овај специјални режим још се изграђује и он још није добио дефинитивну физиономију. Али његова основа, коју чини јединство друштвене имовине, и његов циљ, који се састоји у чувању ове имовине, омогућује да се већ сада сагледају његове контуре. Атмосфера у којој се изграђује овај режим карактерише се отсуством неизгладиве супротности интереса између осигураника и осигурача. То не значи и отсуство сукоба, али се ови сукоби решавају у оквирима једног врло обухватног друштвеног рачуноводства. За разлику од онога што се догађа на плану приватних осигурања, овде нема трке између осигурања и одговорности.

Ипак одатле не би требало закључити да код нас нема узајамних утицаја између осигурања и одговорности. То би било нетачно, и било би лако демантовано чињеницама. Тако, нема сумње да је проширење основа одговорности, а нарочито увођење одговорности за опасне ствари, имало за последицу да нагна држаоце ових ствари, нарочито аутомобилисте, да се осигурају. Могли би се навести и други примери. Али ови узајамни утицаји нису имали времена да се покажу на тако многобројним тачкама, и на тако јасан и видљив начин као у Француској. Осигурање од одговорности нема код нас за собом дугу историју, из разлога које ћемо видети мало после. Уосталом, као што ћемо такође видети, сукоби између осигураника и осигурача излазе врло ретко пред судове, што чини да нам недостаје главни извор обавештења о проблему узајамних односа и утицаја између одговорности и осигурања. У недостатку тог материјала из праксе, све што би се о овом проблему рекло било би чисто умовање.

Место тог спекулисања у овој еминентно практичној материји, мислим да ће бити много корисније и више у складу са циљем наших састанака дати неколико обавештења о проблемима осигурања од одговорности код нас. Ја ћу се ограничити на то да изнесем неколико детаља о организацији и функционисању осигурања од одговорности код нас, да укажем на неке иновације у овој материји, које су у вези са основима правног поретка који се сада изграђује код нас, и да изложим неке идеје које владају код нас у

овој материји. У том циљу ја ћу груписати разна питања која имам намеру да додирнем око три следеће тачке:

- Узроци слабог развитка осигурања од одговорности код нас;
- Битна правила о осигурању од одговорности;
- Осигурање од одговорности социјалистичких организација.

I. — *Узроци слабог развитка осигурања од одговорности код нас.* Има их више.

Прво, до скорих времена наша земља је била пољопривредна земља. Тек после последњег рата ми смо пошли путем индустријализације. Непосредно после Првог светског рата четири петине становништва Југославије живело је на селу и занимало се пољопривредом. Развитак индустрије и модерних саобраћајних средстава био је тек започет. То значи да су разноврсне опасности, ризици које ствара машинизам, били минимални. Један од битних услова за развитак осигурања, то ће рећи постојање ризика којима је изложен велики број лица, није био остварен на задовољавајући начин.

Затим, у нашем праву пре Другог светског рата одговорност је била субјективна, заснивала се на доказаној, а у извесном броју случајева на претпостављеној кривици. Тек после Другог светског рата судска пракса је увела и чврсто ustalила објективну одговорност за опасне ствари, или како се у пресудама често каже „за активност која ствара повећану опасност за околину”. Ова одговорност је повукла за собом убрзање развитка осигурања од одговорности.

Најзад, и нарочито, осигурање од одговорности имало је да се бори код нас са неким предубеђењима, и то заслужује да се на њему задржимо неколико тренутака. У широком покрету социјализације одговорности, који је једна од одлика наших времена, и који се среће у свим земљама, интересантно је констатовати да у неким социјалистичким земљама постоји отпор против увођења осигурања од одговорности. Један од основних принципа грађанског друштва ових земаља је да награда треба да буде сразмерна заслуги. Сматра се да овај принцип захтева као допуну личну одговорност. Свак треба да одговора лично за своје кривице. Осигурање од одговорности изгледа присталицама ових идеја као противно једном од основних принципа социјалистичких друштава. Они тврде да осигурање од одговорности има за последицу да се код осигураника угаси осећање одговорности, пошто му омогућава да пребаци на другог последице сопствених кривица. Опрезност попушта, а то повлачи повећање броја несрећних случајева и штета. Сматра се да осигурање штити непажњу, да даје слободу нехатности, да претставља скоро „позив *ad delinquendum*”, како је то још одавно рекао Потие (*Pothier*). Мисли се да нас лична одговорност нагони да будемо пажљиви, да предузмемо све што је потребно да би се избегла штета. Губитци који настају због личних кривица смањују друштвено богатство; у социјалистичком друштву они улазе дефинитивно у друштвену пасиву. По овом мишљењу, све ове последице захтевају личну одговорност штетника. Верује се да ова одговорност по-

већава пажњу чланова друштва и штити друштвени капитал од губитака. Због тога законодавци и правници ових земаља не гледају повољно на осигурање од одговорности.

Тако они долазе, једним занимљивим обртом, до оних истих закључака које су противници осигурања извесних ризика, а нарочито осигурања од одговорности, у Француској и неким другим земљама били давно пре њих формулисали. Интересантно је приметити да су отада ове земље прилично еволуисале. Под утицајем разних фактора један моћан идејни покрет тамо је дубоко изменио идеје о друштвеним односима, што је имало за последицу не мање дубоке промене у основним правним установама, као што су својина, уговор, одговорност. У току ових трансформација осигурање од одговорности добило је своје место; пошто га је био уобличио практичан живот, судови су га санкционисали и законодавац га је најзад признао и организовао.

Стога није потребно задржавати се дуже на овом предмету. Чињеница је, која се може проверити свакодневним искуством, да нас лична одговорност не спречава да будемо неопрезни. Уосталом, познато је да су погрешке, омашке, пропусти, у извесној мери нужна последица сваке активности. Као што је то већ толико пута истакнуто, баш најактивнији људи, дакле они који су друштвено најкориснији, налазе се у положају да направе највише грешки. Спречити их да се осигурају од ризика који би могли да повуку њихову одговорност, то би значило казнити их што су активни. Ови аргументи имају још више тежине кад се пређе са плана субјективне одговорности на план објективне одговорности, где се штета појављује као последица фаталности, као откуп за технички напредак, или, како је добро речено, као последица опште кривиче.

Вредност личне одговорности је извесно много претерана у овој дискусији. Постојање осигурања од одговорности не значи нужно да ће опрезност осигураника попустити и да ће се штете повећати. Уосталом, ако би осигураник због личне неодговорности попустио у пажњи, то попуштање шкодило би такође и њему у већини случајева на овај или на онај начин: он би изложио своју личност или своја добра опасности коју би створио својом небригом; његов поступак би могао бити и нехатно кривично дело, и повући његову кривичну одговорност.

Осигурање значи сигурност за осигураника. Оно му даје слободу да дела. Накнада штете проузроковане непажњом, кад не би постојало осигурање, могла би повући материјалну пропаст за проузроковача штете. У осигурању од одговорности он налази заштиту од опасности економске пропасти. На путу ослобођења човека, осигурање од одговорности омогућава да се учини један одлучан корак. После укидања принуде над лицем, која се практиковала у ранијим временима, ми присуствујемо постепеном укидању принуде над имовином. Осигурање од одговорности је једно средство у служби овог ослобођења. Са овог гледишта, својом техником и хоризонтима које је отворила, оно је један од најинтересантнијих феномена.

Што се тиче жртве, осигурање јој пружа већу извесност да ће добити накнаду, јер је штити од могуће штетникове презадужености. Уосталом, са гледишта друштвеног интереса, како моралног тако и материјалног, много је важније осигурати накнаду штете жртви него натоварити личну одговорност на штетника. Данас у питањима одговорности нашу пажњу привлачи више штета коју треба накнадити него кривица коју треба казнити, више интерес жртве него штетников поступак, уколико овај поступак нема обележја кривичног дела. У првом плану не налази се више одговорност, него накнада. Ако још увек говоримо о одговорности, то је да бисмо могли наметнути обавезу накнаде проузроковане штете и тако прибавити жртви репарацију губитка који је претрпела. Тако да ако би се ова репарација могла добити из неког другог извора, проузроковач штете не би нас интересовао.

Ове идеје су опште познате, и нису више предмет спора код нас. Због тога, после једног првог периода непосредно после ослобођења, у коме је осигурање од одговорности било више запуштено, сада овај облик осигурања почиње да се развија нешто брже. Као што ћемо видети ускоро, неки скорашњи прописи, међу њима и наредба од 13 марта 1958, намећу обавезу привредним организацијама да закључе осигурања која треба да покрију њихову одговорност у читавом низу случајева.

II. — *Битна правила о осигурању од одговорности.* — Наша земља нема још један потпун закон о осигурању, као што је француски закон од 13 јула 1930. То није без незгода. Ослањајући се на неколико текстова Српског грађанског законика од 1844, који су састављени по угледу на Аустриски грађански законик од 1811, а који у осигурању виде само алеаторан уговор, као што су коцка и опклада, пракса осигурања остала је верна класичном уговорном схватању. целокупна организација и функционисање осигурања од одговорности прожети су овим схватањем, које је и сувише уско да би могло дати задовољавајуће решење неких важних питања. Али ово је тачно само када су у питању индивидуална осигурања. Ми ћемо видети, кад будемо прешли на осигурање социјалистичких организација, да су ту одлучно одбачени сувише уски оквири које даје уговорно схватање. То је створило један дуализам у овој материји, што је шкодило складу система.

Наша земља остварила је монопол осигурања. Једини осигурач код нас је Државни осигуравајући завод. Он пружа потпуну сигурност пошто држава одговара за његове обавезе. Он врши разна осигурања, између осталих и осигурање од одговорности. Услови под којима се могу закључити уговори о осигурању утврђени су правилима које доноси савет Државног осигуравајућег завода а потврђује Савезно извршно веће.

У нашем праву осигурање од одговорности штити осигураника од одговорности која би могла да настане за њега због смрти, телесне повреде или повреде здравља трећег лица, или због униште-

ња или оштећења туђе ствари. Она покрива не само његову одговорност за последице његових сопствених поступака и пропуштања, него такође и његову одговорност за радње других лица, као и његову одговорност за опасне ствари. У погледу одговорности за другога, за разлику од француског права, осигурање не покрива штете које би намерно проузроковала лица за која осигураник одговара грађански, изузев кад је осигураник социјалистичка организација, као што ћемо то видети доцније.

Осигурање од одговорности закључује се најчешће ради покривања одговорности које могу настати због несрећних случајева у саобраћају, а нарочито због аутомобилских акцидента. Али оно такође служи ради покривања одговорности које могу настати приликом вршења ма које активности, индустријске, професионалне, спортске или које друге. Она се практикује такође ради заштите од одговорности која може настати из држања зграда или земљишта. Правилник за осигурање од одговорности прецизира за више од двадесет разних случајева који су ризици покривени у сваком поједином случају.

Односи осигурања настају уговором о осигурању између осигураника и Државног осигуравајућег завода. Не постоји аутоматско осигурање од одговорности, које би стварало односе осигурања независно од воље осигураника и осигурача. Такво осигурање постоји код нас у области осигурања лица од несрећних случајева чије би жртве били путници на железницама и неким другим транспортним средствима. Али има случајева у којима је обавезно закључење уговора о осигурању од одговорности. Тако, привредне организације су законом обавезане да осигурају своја основна и обртна средства као и средства заједничке потрошње од разних ризика којима су она изложена. Што се тиче ризика грађанске одговорности, оне су дужне да се осигурају од одговорности која проистиче „из поседовања и држања” моторних и других возила на суву, ваздухопловног средства, поморских, речних и језерских пловних објеката. Изузетно, а овај изузетак је значајан, кад су у питању социјалистичке организације односи осигурања настају и пре закључења уговора, у тренутку када је понуда осигурања уручена Државном осигуравајућем заводу. Али то је ствар на коју ћу се вратити када будем прешао на режим осигурања ових организација.

Државни осигуравајући завод не практикује неограничено осигурање. Свака полиса осигурања мора садржати висину суме која претставља границу обавезе осигурача из једног штетног догађаја. С друге стране, штете ниже од 2.000 динара не накнађују се; њих сноси сам осигураник.

Осим ових граница, које садрже ова два правила, нема других граница за обавезу осигурача. Државни осигуравајући завод не практикује систем пропорционалних франшиза. Ван сумње је да тај систем може натерати осигураника да буде опрезнији у оним ретким случајевима у којима му његов сопствени интерес не би диктовао да буде пажљив, и у којима би он био склон да се понаша

нехатно. Са овим сисетмом избегавају се приговори који се чине осигурању од одговорности да отупљује осећање одговорности код осигураника и да успављује његову пажњу. Али је он двоструко незгодан: он је тежак за осигураника и неправичан за оштећеника у случају презадужености осигураника. Могу се десити случајеви у којима би део накнаде који би по овом систему био остављен на терету осигураника, био тако тежак за њега, да би повукао његову економску пропаст. Затим, ако се систем франшизе може бранити некако кад је штета резултат осигураникове кривице, он је без логичке основе и без оправдања кад штета има свој узрок не у кривици него у створеном ризику.

Осигураник нема право да призна чак ни делимично своју одговорност, нити да се поравна са оштећеником без претходне сагласности Државног осигуравајућег завода. Он нема право да исплати оштећенику тражену накнаду. Ако осигураник повреди неку од ових забрана, он губи право на накнаду од Државног осигуравајућег завода. Али правила садрже један изузетак од овог строгог прописа, и одређују да ће бити друкчије „ако осигураник према чињеничком стању није могао да одбије признање односно задовољење, а да тиме не учини очигледну неправду”. Овде се може приметити да се овим изузетком отклањају оне замрке које се иначе могу учинити одредби правила која забрањује осигуранику да призна своју одговорност. Многи сматрају да је та одредба неморална, јер, обвезујући осигураника да ћути, она може у неким случајевима довести до немогућности да се утврди истина. Међутим, начин на који је формулисан изузетак од те забране даје суду врло широку могућност оцене. Кад то правичност захтева суд може признати право на накнаду и осигуранику који је поступио против забране, а кад постоји колузија између осигураника и трећег лица, одбити осигураников захтев накнаде.

Тежња да се избегну колузије осигураника и трећег лица на штету осигурача инспирисала је такође и правило по коме осигураник нема право на накнаду ако је оштећеник члан осигураникове породице или „рођак до трећег колена (степен?) у правој и побочној линији“.

Исплатом отштете на Државни осигуравајући завод прелазе до износа исплаћене отштете сва права осигураникова против трећих лица која су штету проузроковала. Али ако је штету проузроковао неки члан осигураникове породице или осигураников намештеник који живи са њим у кућној заједници суброгација се догађа само ако је штета била проузрокована намерно.

Најзад, у нашем праву оштећеник нема сопствено право на накнаду из осигурања и не располаже директном тужбом против осигурача. Као што смо већ видели, односи настали осигурањем од одговорности остају по правилу у оквирима класичног уговорног права. Кад се деси штетни догађај који је предвиђен у полиси, онда настаје одговорност осигураника према оштећеном трећем лицу; с друге стране, настаје истовремено обавеза за осигурача да узме

на себе терет накнаде штете за коју је одговоран осигураник. Судови одбијају тужбе које жртве несрећних случајева изазваних од стране осигураника подносе директно против осигурача. Жртва има тужбу само против проузроковача штете. У том погледу ми се налазимо у ситуацији која је постојала у Француској пре сукцесивних закона који су жртви признали сопствено право на накнаду из осигурања.

У нашем праву не постоји, дакле, ништа слично чл. 53 француског закона од 13 јула 1930, и осигурач није дужан да утврди, пре него што исплати осигуранику дужну суму, да је оштећено треће лице обештећено. Да би се заштитила од ове опасности жртва би могла да изврши пленидбу осигураниковог потраживања од осигурача. То је прилично ефикасно средство. У нашем праву пленидбом тражилац извршења стиче заложно право на заплењеној тражбини, тако да ако има више тражилаца извршења они немају нужно исти ранг и не наплаћују се сразмерно, него по реду првенства који се одређује према датуму пленидбе.

Али, уствари, оштећена трећа лица не врше никад пленидбу, зато што Државни осигуравајући завод поступа исто као да треће оштећено лице има сопствено право према њему. Правна служба Државног осигуравајућег завода показује све више тежњу да призна жртви правни положај који има корисник у уговору у корист трећег. Државни осигуравајући завод преговара непосредно са оштећеником и не врши никакву исплату осигуранику све док оштећеник не буде обештећен. Дакле, у овом погледу бива све као када би оштећеник имао сопствено право на накнаду из осигурања.

III. — *Осигурање од одговорности социјалистичких организација.* — Када је осигураник из социјалистичког сектора, дакле, нека социјалистичка организација, на пример, неко предузеће или која друга привредна организација, нека задруга, нека државна установа, за односе који настају из осигурања важе у извесним погледима специјална правила. Нека од ових правила имају своје порекло у идеји према којој сврха осигурања је да обезбеди обештећење жртве. Друга нека имају за сврху да пруже нарочиту заштиту друштвеној имовини којом управљају разне социјалистичке организације. Треба одмах подвући да су сва та специјална правила, која се појављују као изузетна правила која се тичу једне категорије осигураника, стварно изузетна само по форми, јер осигурања од одговорности на која се она односе уствари су најмногобројнија и најважнија.

Тако, када је осигураник нека социјалистичка организација, осигурач одговара чак и за штете које би биле проузроковане намерно. Једна општа одредба правила каже да осигурање не покрива штете које би биле намерно проузроковане од стране осигураника, и да се не може ни посебним споразумом уговорити да ће осигурач одговарати и за ове штете. Али друга једна одредба истих правила каже да то правило не важи за осигуранике из социјалистичког сектора. Дакле, Државни осигуравајући завод дужан је да накнади у

овим случајевима чак и штете проузроковане намерно. И то је правично, пошто права сврха осигурања треба да је да заштити жртву и да јој пружи репарацију у сваком случају; уосталом, жртва долозних радњи заслужује бар онолико пажње и обзира колико и жртва просте непажње.

Ово правило је, нема сумње, врло корисно за оштећеника, али треба одмах приметити да оно није диктовано искључиво бригом за интересе жртве, већ такође бригом за интересе осигураника. Ево зашто: ако намерно проузрокована штета не би била покривена осигурањем, осигураник би био дужан да накнади штету жртви својим сопственим средствима, што би повукло смањење његове имовине, која је друштвена имовина. То се управо није хтело. И то објашњава једно друго интересантно правило у овој материји. Кад би осигурање намерно проузроковане штете било диктовано искључиво интересом жртве, осигурач би имао право регреса према осигураннику, што би уосталом било такође правично, пошто сваки треба да сноси штетне последице својих злонамерних радњи. Слична правила већ постоје у неким страним законодавствима. Али код нас Државни осигуравајући завод нема право регреса према осигураннику у случају намерно проузроковане штете, он има само право да захтева накнаду од органа, намештеника, радника, који је штету намерно проузроковао, и то ће право најчешће бити илузорно. Овде је очигледно да је и ово правило настало у тежњи да се очува друштвена имовина, као што је то уосталом случај са свима изузетним правилима постављеним у корист ових осигураника.

Искључење регреса према осигураннику, а дозвољавање регреса против његових органа, намештеника, радника, је правило које се среће и у другим случајевима. Тако, као што ћемо видети кроз неколико тренутака, ако осигураник пропусти да изврши неку од обавеза које за њега произилазе из осигурања и ако због тога настане штета за осигурача, онда овај нема право регреса према осигураннику, него само према његовим органима, намештеницима, радницима, чијом је кривицом дошло до овог пропуштања. Тим поводом интересантно је указати на промену која се догодила у нашем праву. Раније, у циљу пружања веће сигурности оштећенику била је установљена одговорност послодаваца и предузимача за штете које би њихови радници, намештеници и ученици проузроковали трећим лицима у вршењу својих функција. Кад ова одговорност за туђе радње не би постајала, одговорност проузроковача ових штета била би илузорна и већина ових штета остала би без репарације. Ова одговорност за другога постоји и сада у нашем праву. Али је жеља да се очува целина колективне имовине захтевала да ово питање буде решено на други начин у области која нас сада интересује, и осигурање је омогућило његово решење на жељени начин. Кажем осигурање, јер је очигледно да су се у овом питању помешали са осигурањем од одговорности и извесни елементи осигурања од несрећног случаја. На први поглед ово решење изгледа као враћање натраг, али ако се оно испита изблиза, онда се види да није тако. Јер, овде није

реч о лицу које би било у опасности да трпи због штетникове презадужености, те му је због тога потребно дати за дужника лице које може да плати. Реч је о моћној организацији, какав је Државни осигуравајући завод, чија је улога управо да организује накнаду штета. Он је извесно у стању да се помоћу тарифа премија заштити од губитака које би могао претрпети због презадужености осигураникових органа, намештеника или радника, чијом је кривицом настала осигураникова одговорност према повређеним трећим лицима.

Поред правила по коме осигурач одговара чак и за штете које би биле намерно проузроковане кад је осигураник из социјалистичког сектора, постоје и друга специјална правила за осигурање од одговорности ових истих осигураника. Сва она имају једну заједничку црту, а то је да проширују поље примене осигурања и да чине да оно функционише и тамо где би нормално требало да буде искључено. Она нам се јављају као знаци развитка у правцу замене одговорности осигурањем. Тако, опште је правило да је осигураник дужан да предузме потребне мере, које су предвиђене уговором а чија је сврха да се спречи увећање опасности, као и да предузима мере које надлежни органи у ту сврху прописују. Ако осигураник не поступи према овој обавези, осигурач има право, ако услед тога настане каква штета, да смањи накнаду коју дугује осигуранику у мери у којој је штета проузрокована том повредом осигураникове обавезе. Али неће бити тако, и осигурач ће бити дужан да исплати целу накнаду ако је осигураник нека социјалистичка организација. Као и у случају намерно проузроковане штете и овде, такође, Државни осигуравајући завод нема право регреса према осигуранику, него само према његовим органима и службеницима чијом је кривицом настало ово пропуштање.

Исто је у случају када осигураник повреди неку од многобројних обавеза које према полиси има после остварења ризика. Ове повреде повлаче за собом различите последице према томе да ли је осигураник приватно лице или је из социјалистичког сектора. Тако, сваки осигураник је дужан да извести Државни осигуравајући завод ако је против њега поведен кривични поступак због насталог догађаја на коме се заснива потраживање трећег лица, или ако је истакнут захтев за накнаду штете, као и о свакој другој судској мери према њему. Он је дужан да према упутствима Државног осигуравајућег завода предузме потребне мере ради отклањања штете, а ако се штетни догађај већ десио, онда потребне мере ради смањења штете. Он је дужан да обавести Државни осигуравајући завод о околностима у којима се штета догодила и да сарађује са њим у спору поводом захтева оштећеника. Он је дужан да вођење спора препусти Државном осигуравајућем заводу и да изда пуномоћје за заступника кога му буде одредио Државни осигуравајући завод. Али је он исто тако дужан и не чекајући налог Државног осигуравајућег завода да у прописаним роковима истакне приговор, или предузме потребан правни лек против налога за плаћање или одлуке о

накнади штете. Ако осигураник повреди коју од наведених обавеза и ако та повреда повуче за собом повећање штете, Државни осигуравајући завод неће бити дужан да накнади онај део штете који је тако настао. То је опште правило. Али ако је осигураник нека социјалистичка организација ово правило се не примењује и Државни осигуравајући завод дужан је да исплати интегралну накнаду, која покрива сву штету. У овом случају такође Државни осигуравајући завод нема право регреса према осигуранику, него само према његовим органима и намештеницима одговорним за пропуштање због која је настало увећање штете.

Ево још једне важне тачке где се осигурање од одговорности социјалистичких организација дубоко разликује од режима који је у другим земљама нормалан режим за ово осигурање. Као што смо већ видели испитујући битна правила осигурања од одговорности, опште је правило да без претходне сагласности Државног осигуравајућег завода осигураник нема право да призна, чак ни делимично, право оштећеника на накнаду, нити да се о томе са њим поравна, а још мање да оштетни захтев задовољи исплатом тражене накнаде. Биће друкчије ако су околности случаја такве да осигураник „није могао да одбије признање односно задовољење, а да тиме не учини очигледну неправду”. Али ван овог изузетка повреда ове забране ослобађа Државни осигуравајући завод његове обавезе да плати накнаду. Међутим, ова санкција не примењује се кад је осигураник нека социјалистичка организација, и осигурачева обавеза постоји и даље иако је осигураник повредио прописану забрану. Ако му је ова повреда проузроковала штету, осигурач, као и у другим случајевима имаће право регреса само према осигураниковим органима или службеницима.

Има још врло важних тачака на којима осигурање од одговорности показује интересантне особености. Тако, опште је правило да ако премија није плаћена најдаље у накнадном року од шездесет дана рачунајући од доспелости, уговор о осигурању престаје да важи истеком тога рока. Ако је осигураник нека социјалистичка организација, уговор не престаје да важи него остаје на снази и после истека накнадног рока за исплату премије, и осигурач остаје у обавези да исплати накнаду и за оне штете које би се десиле после овог рока. Поред тога, у овим случајевима осигурање не може се раскинути вољом осигурача због неплаћања премије о року. Осигурање социјалистичких организација једном закључено траје неограничено. Повреда од стране осигураника његове обавезе да плати премију може да повуче његову осуду и евентуално принудно извршење, али не и раскид уговора.

Тако смо дошли до последњег важног питања у вези са осигурањем од одговорности социјалистичких организација, које се тиче настанка односа осигурања. По правилу уговор о осигурању је закључен када Државни осигуравајући завод прихвати понуду осигурања коју му је учинио клијент, а која мора испуњавати извесне услове постављене од Државног осигуравајућег завода. Ово прихватање

констатује се састављањем полисе. Сасвим је другојаче кад је реч о осигурањима социјалистичких организација. Државни осигуравајући завод дужан је да прихвати њихову понуду осигурања. Уистини, за настанак односа из осигурања (а то важи за сва осигурања, а не само за осигурање од одговорности) није нужно чекати да Државни осигуравајући завод прихвати понуду осигурања која му је учињена од неке социјалистичке организације. Ти односи настају на крају дана када је понуда осигурања стигла Државном осигуравајућем заводу. Разуме се, да би тако било потребно је да понуда испуњава услове предвиђене у правилима. Али ако су ови услови испуњени, односи из осигурања настају пре прихватања понуде од стране Државног осигуравајућег завода, пре састављања полисе, и пре исплате премије, што је противно правилима која обично постоје у овој материји. То значи да се заснивање осигурања од одговорности за социјалистичке организације одвојило од уговора.

Може ли се ићи још даље и установити аутоматско осигурање социјалистичких организација, као што се то предлаже? Ове организације су обвезане законом да се осигурају од једне читаве серије ризика. Треба ли учинити и последњи корак и установити односе осигурања аутоматски, што ће рећи узајамна права и обавезе који иначе настају уговором о осигурању, између Државног осигуравајућег завода и сваке социјалистичке организације која испуњава услове предвиђене у закону? Ми већ имамо нешто слично на плану радног права. Односи који нормално настају уговором о раду, настају такође самом чињеницом да једно лице ради за друго. Радник у том положају има сва права загарантована законима о социјалном осигурању, чак и ако његов послодавац није извршио потребне пријаве заводу за социјално осигурање. Би ли требало учинити исто и на плану осигурања од одговорности? Неки тако мисле и питање је у проучавању. Оно заслужује да буде поменуто овде као индикација могућег доцнијег развитка осигурања од одговорности, као и других осигурања.

Али већ досадашњи развитак осигурања омогућава нам да констатујемо да је у неким погледима осигурање изашло из оквира уговора. С друге стране, односи осигурања и одговорности, када је осигураник нека социјалистичка организација, дубоко су измењени. Тенденција постепене супституције осигурања одговорности, која је одавно запажена, овде је већ остварена у великој мери. Државни осигуравајући завод има за дужност да накнади штете које би проузроковали ови осигураници, без обзира на неизвршење важних обавеза које уговор о осигурању намеће осигуранику, па чак и оних штета које би биле проузроковане и пре закључења уговора.

IV. — Један скупни поглед на осигурање од одговорности довољан је да би се могле приметити неусклађености између његових делова. С једне стране, постоји јака тежња да се супституише осигурање одговорности, и да се од обештећења жртве направи главни циљ осигурања. С друге стране, непостојање сопственог права и ди-

ректне тужбе у корист оштећеника и незгоде које отуда потичу могу да умање гаранције које осигурање по својој сврси треба да пружи оштећенику.

Али се ове незгоде могу објаснити. Осигурање од одговорности има код нас, као што сам показао, релативно кратку историју. Стварање његових правила било је углавном дело Државног осигуравајућег завода, дакле осигурача, који поред тога има монопол осигурања. Затим, сукоби интереса у овој области били су врло ретки. Државни осигуравајући завод, за разлику од приватних осигуравајућих друштава имао је уопште врло помирљив став према својим клијентима и трећим оштећеним лицима. Он се не држи стриктно правила, као што смо видели. Његова пракса је кориговала у знатној мери текстове уколико су претерани. Најзад, и нарочито, сукоби интереса у овој области врло ретко су изношени пред судове, тако да ови нису имали могућност да одиграју овде своју стваралачку улогу, као што су то учинили у толиким другим областима.

Може се, на крају, приметити да чак и у земљама у којима је осигурање од одговорности имало дужу историју и много повољније опште услове за свој развитак, решења разних практичних питања нису увек у потпуној хармонији.

Михаило Константиновић

СОЦИОЛОГИЈА И ДИЈАЛЕКТИКА*

Циљ овог предавања је да покаже да од свих наука, чак и од наука о човеку, социологија има највећу потребу за применом дијалектичке методе. Штавише, наша амбиција иде даље, желели бисмо да покажемо да се питање односа између социологије и друштвених наука, као и питање односа између социологије и филозофије, може решити само помоћу дијалектичке методе.

Али, треба утврдити смисао ових израза. Све у историји познате дијалектике, изузев Прудонове и Марксове, биле су *утешитељске* и *апологетске дијалектике*, било да су оне *узлазне* или *силазне*, *позитивне* или *негативне*. Свима њима владају унапред прихваћена догматичка гледишта. Изабраћу само неколико примера, било да је реч о Платоновој узлазној дијалектици која је само једно мучно уздизање ка контемплацији вечних идеја, о Платиновој силазној и мистичној дијалектици, о Лајбницевој дијалектици синтезе Једног и Мноштвеног, о хегелијанској дијалектици која описује фазе отуђења Бога у свету и повратак света Богу кроз једно време које сублимира свако стварно кретање да би га сачувало, одржало и превазишло (*aufheben*) у живој вечности и да би поистоветило време, дух, ум, човечанство и божанство; — свуда су овде унапред познати одговори.

* Поводом схватања проф. Гурвича изнесеног у овом предавању, „Анали“ доносе чланак др. Михаила В. Поповића под насловом „Неке карактеристике Гурвичеве дијалектике“ (Примедба Уредништва).